

**Yüzüncü Yıl Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Dergisi
Yuzuncu Yil University Journal of
Divinity Faculty**

MAKALELER

*İmam Eş'arî' ve Ehl-İ Sünnet
Mezhebine Katkısı*

Kozmolojik Kelâm Delili

*Aktarım ve Anlatı Sorunsalı
Merhalelerin Açılımı ve
Folklorik Kültürün Yazını*

*Şair Mohamed Saber
OBAİD'in Hîre Adlı Kasîdesi
Üzerine Bir Okuma*

*Mescidü'l-Aksâ ve'l Mescidü'l-
Aksâ*

*Saç Boyamanın Hükümü ve
Değerlendirilmesi*

*İslam Fıkhdına Yöneltilen
Asılsız Eleştiriler*

*İman Esasları Bağlamında
Eğitim ve Öğretimde
Vahhâbîlik*

*II. Abdülhamid Döneminde
İslamcı Muhalefet ve Mehmet
Akif Ersoy*

Kur'an-ı Kerim Tarihi

ISSN: 1300-4530

2016
SAYI: 4-5

Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Yuzuncu Yil University Journal of Divinity Faculty

**YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT
FAKÜLTESİ DERGİSİ
YUZUNCU YIL UNIVERSITY JOURNAL OF
DIVINITY FACULTY**

ISSN: 1300-4530

Hakemli Dergidir, Yıl:2016-Sayı:4-5
Refereed Journal, Year:2016-Issue: 4-5

Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

Yuzuncu Yil University Journal of Divinity Faculty

Yıl/ Year 2016 Sayı/ Issue 4-5

ISSN: 1300-4530

Yüzüncü Yıl Üniversitesi Adına Sahibi/Owner

Prof. Dr. Mehmet Salih ARI (Dekan)

Editör/Editor

Mehmet Salih ARI

Editör Yrd./Co-Editors

Metin YILDIZ, Yunus KAPLAN

Sekreteryası/Secretary

Ali Eşlik, Ramazan Turgut, Recep Emin Gül

Yayın Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Mehmet Salih ARI, Prof. Dr. Mehmet Şirin ÇIKAR, Yrd. Doç. Dr. Abdulhadi TİMURTAŞ,
Yrd. Doç. Dr. Arif GEZER, Yrd. Doç. Dr. Cemil KÜÇÜK, Yrd. Doç. Dr. Edip YILMAZ, Yrd. Doç. Dr. Ferzende İDİZ,
Yrd. Doç. Dr. Hakan HEMŞİNLİ, Yrd. Doç. Dr. Mahmut DÜNDAR, Yrd. Doç. Dr. Mehmet KESKİN,
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Halil ERZEN, Yrd. Doç. Dr. Mehmet Selim ASLAN, Yrd. Doç. Dr. Ramazan ÖZMEN,
Öğr. Gör. Mehmet Emin AKASLAN, Öğr. Gör. Muhammet Nasih ECE

Danışma ve Hakem Kurulu/Advisory Board

Prof. Dr. Abdülbaki GÜNEŞ (Yüzüncü Yıl Ü.), Prof. Dr. Bahattin DARTMA (Marmara Ü.),
Prof. Dr. Casim AVCI (Marmara Ü.), Prof. Dr. Cemalettin ERDEMÇİ (Siirt Ü.), Prof. Dr. Gürbüz DENİZ (Ankara Ü.),
Prof. Dr. Hasan Hüseyin BİRCAN (Necmettin Erbakan Ü.), Prof. Dr. Mehmet Halil ÇİÇEK (Yıldırım Beyazıt Ü.),
Prof. Dr. Hasan ÇİÇEK (Yüzüncü Yıl Ü.), Prof. Dr. Hayati AYDIN (Yüzüncü Yıl Ü.), Prof. Dr. Hüseyin HANSU (İstanbul Ü.),
Prof. Dr. Hüseyin YILMAZ (Yüzüncü Yıl Ü.), Prof. Dr. İsmail Hakkı ÜNAL (Ankara Ü.),
Prof. Dr. Mehmet Ali BÜYÜKKARA (Şehir Ü.), Prof. Dr. Mehmet KUBAT (İnönü Ü.),
Prof. Dr. Mehmet ÜNAL (Yıldırım Beyazıt Ü.), Prof. Dr. Mustafa DEMİRCİ (Selçuk Ü.), Prof. Dr. Nevzat TARTI (Yüzüncü
Yıl Ü.), Prof. Dr. Osman GÜRBÜZ (Atatürk Ü.), Prof. Dr. Ömer KARA (Atatürk Ü.),
Prof. Dr. Sahip BEROJE, (Yüzüncü Yıl Ü.), Prof. Dr. Şakir GÖZÜTOK, (Yüzüncü Yıl Ü.),
Prof. Dr. Yakup CİVELEK (Yıldırım Beyazıt Ü.), Doç. Dr. Abdulcelil BİLGİN (Muş Alparslan Ü.),
Doç. Dr. Mithat Eser (Pamukkale Ü.), Doç. Dr. Mustafa KAYA (Atatürk Ü.),
Doç. Dr. Recep ARDOĞAN (K. Maraş Sütçü İmam Ü.), Yrd. Doç. Dr. Ahmet CEYLAN (Mardin Artuklu Ü.),
Yrd. Doç. Dr. Ali HATALMIŞ (Çukurova Ü.), Yrd. Doç. Dr. Bekir KARADAĞ (Muş Alpaslan Ü.),
Yrd. Doç. Dr. Burhaneddin KIYICI (Yüzüncü Yıl Ü.), Yrd. Doç. Dr. Eyüp AKTÜRK (Mardin Artuklu Ü.),
Yrd. Doç. Dr. Kemal KAYA (Yüzüncü Yıl Ü.), Yrd. Doç. Dr. Mahsum AYTEPE (Muş Alpaslan Ü.),
Yrd. Doç. Dr. Mehmet BULĞEN (Marmara Ü.), Yrd. Doç. Dr. Mehmet Selim ASLAN (Yüzüncü Yıl Ü.),
Yrd. Doç. Dr. Metin YILDIZ (Yüzüncü Yıl Ü.), Yrd. Doç. Dr. Mustafa Harun KIYLIK (İğdir Ü.),
Yrd. Doç. Dr. Yunus CENGİZ (Mardin Artuklu Ü.), Yrd. Doç. Dr. Ziya POLAT (Mardin Artuklu Ü.),

Grafik Tasarım/ Graphic Design

Ramazan TURGUT

Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

Yuzuncu Yil University Journal of Divinity Faculty

Yıl/ Year 2016 Sayı/ Issue 4-5

ISSN: 1300-4530

Sayı Hakemleri

Prof. Dr. Cemalettin ERDEMCİ, Prof. Dr. Hayati AYDIN,
Prof. Dr. Mehmet Şirin ÇIKAR, Doç. Dr. Mustafa KAYA, Yrd. Doç. Dr. Abdulhadi TİMURTAŞ,
Yrd. Doç. Dr. Ali HATALMIŞ, Yrd. Doç. Dr. Bekir KARADAĞ, Yrd. Doç. Dr. Burhaneddin KIYICI,
Yrd. Doç. Dr. Kemal KAYA, Yrd. Doç. Dr. Mahsum AYTEPE, Yrd. Doç. Dr. Mehmet BULĞEN,
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Selim ASLAN, Yrd. Doç. Dr. Metin YILDIZ,
Yrd. Doç. Dr. Mustafa Harun KIYLIK, Yrd. Doç. Dr. Ziya POLAT

Son Okuma

Arş. Gör. Ali Haydar ÖKSÖZ, Arş. Gör. Esmâ KAYA, Arş. Gör. Faruk KAZAN, Arş. Gör. Haşim ÖZDAŞ,
Arş. Gör. Selahattin POLATOĞLU

Yazışma Adresi/Correspondence Address

Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Zeve Kampüsü Tuşba/VAN

Tel: 0432 2251192 - 0432 2251417 /24964- Fax:0432 2251079

İletişim Adresi/e-mail:

yyuilahiyatdergi@gmail.com

Baskı Yılı/Printing Date:

2016

Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tarafından neşredilen YYÜİFD, yılda iki defa yayın yapan hakemli bir dergidir. Dergide yer alan yazıların her türlü içerik sorumluluğu yazarlarına aittir. Dergide yayınlanan yazılar izin alınmadan kısmen ya da tamamen başka bir yerde yayımlanamaz. / *Journal of YYUIFD, which is published by Divinity Faculty of Yuzuncu Yil University, is a biannual and refereed journal. The all responsibility, which is originated from articles and other texts, belongs to author of them. It is not permissible to publish all texts that published by journal partially or entirely.*

İçindekiler

Editörden

Mehmet KESKİN

İMAM EŞ'ARÎ' VE EHL-İ SÜNNET MEZHEBİNE KATKISI

(al-Imam al-Ash'ari and his Contribution on Ahl as-Sunnah) _____ 1

Metin YILDIZ

KOZMOLOJİK KELÂM DELİLİ

(The Kalam Cosmological Argument) _____ 20

Mohamed Saber OBAİD

إشكالية الحكيم والقصة - انفتاح العتبات وسردنة الموروث الشعبي-

(Aktarım ve Anlatı Sorunsalı Merhalelerin Açılımı ve Folklorik Kültürün Yazını)

_____ 36

Yaser Ali MOHAMMED ALİ-Mehmet Şirin ÇIKAR

قراءة في قصيدة (حيرة) للشاعر محمد صابر عبيد

(Şair Mohamed Saber OBAİD'in Hîre Adlı Kasîdesi Üzerine Bir Okuma) _____ 51

Muhammed HAMİDULLAH

MESCİDÜ'L-AKSÂ ve'l-MESCİDÜ'L-AKSÂ

(Masjid al-Aqsâ and al-Masjid al-Aqsâ) _____ 62

Nasih Othman Hamad AMEEN

الجالب للسواد في حكم الخضاب بالسواد دراسة فقهية مقارنة

(Saç Boyamanın Hükmü ve Değerlendirilmesi) _____ 71

Vehbî Süleyman ĞAVECÎ

İSLÂM FIKHINA YÖNELTİLEN ASILSIZ ELEŞTİRİLER

(Baseless Criticism Directed at Islamic Fiqh) _____ 95

Nezir MAVİŞ

İMÂN ESASLARI BAĞLAMINDA EĞİTİM VE ÖĞRETİMDE VAHHÂBİLİK

(Wahhabism in Education and Teaching in Context of The Principles of Faith) 117

İbrahim Halil OZAN

***II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE İSLAMCI MUHALEFET VE MEHMET AKİF
ERSOY***

(Islamic Opposition in the Period of Abdulhamid II. and Mehmet Akif Ersoy) __147

Muhammed HAMİDULLAH

KUR'AN-I KERİM TARİHİ

(The History of The Holy Qur'an) _____166

YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ YAYIN VE

YAZIM İLKELERİ _____170

MESCİDÜ'L-AKSÂ ve'I-MESCİDÜ'L-AKSÂ*

Muhammed HAMİDULLAH

Çev. Mehmet Selim AYDAY**

Giriş

Muhammed Hamidullah'ın mi'râc hadisesi ile ilgili farklı yaklaşımları vardır. Kendisi Türkiye'de uzun yıllar belli dönemlerde çeşitli üniversitelerde dersler vermiş ve bu dersleri esnasında bu konudaki görüşlerini aktarmıştır. Aynı zamanda kendisinin çok sayıda makalesi ve başta *İslam Peygamberi* adlı kitabı olmak üzere çok sayıda kitabı da Türkçe'ye çevrilmiştir. Bu vesile ile onun mi'râc ile ilgili görüşleri Türkiye'de çok tartışılmış ve kendisi bu görüşlerinden dolayı bazılarınca tekfir dahi edilmiştir.¹ Aslında Hamidullah pek çok konuda olduğu gibi bu konuda da görüşlerini klasik mirasımızdaki bazı eserlere dayandırmaktadır. Eserlerinde bu konuyu işlerken² aslında kendisinin yeni bir şey söylemediğini klasik bazı âlimlerimizin görüşlerini gündeme taşıdığını ima etmekte³ ve çok aşırı tenkide uğradığı için de serzenişte bulunmaktadır.⁴ Kendisi vefat etmiş olsa da mi'râca dair söylediği: “Belki biri bu sorularıma cevap verir de kalbimi ferahlandırır ve zihnimde oluşan yanlış anlamayı giderir” ifadesi canlılığını ilim namına yitirmeyecektir. Biz de bu amaçla bu makaleyi notlandırarak çevirmeyi yararlı bulduk. Hamidullah, makalesinde kullandığı kaynakları metinde parantez içinde belirtmiştir. Biz onun kullandığı kaynaklar ile metin içindeki diğer bazı parantez içi ifadeleri dipnot olarak vermeyi daha uygun bulduk. Bunun yanında konunun etraflıca

* Muhammed Hamidullah'ın bu makalesi, Tunus'ta *el-Hidâye* dergisinin, 1983'te yayımlanan X/5. sayısının 17-19 sayfaları arasında, Arapça olarak yayımlanmıştır.

** Öğr. Gör. Dr. Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü,

¹ Bu eleştiriler için bkz. Zeki Çıkmak, *Mi'râc ve Hamidullah: İmanımızla Oynamayınız*, Berekât y. İstanbul, 1977; Necip Fazıl Kısakürek, *Doğru Yolun Sapık Kolları: Arınma Çağında İslam*, Büyük Doğu y., 4. bs., İstanbul, 1990; Sadreddin Yüksel, *İctihad, Taklid, Tefik ve Prof. M. Hamidullah'ın Eserleri Üzerine*, Fazilet Neşriyat, İstanbul, 1975; Ahmet Davutoğlu, *Dini Tamir Davasında Din Tahripçileri*, Bid'atlarla Mücadele y., İstanbul, 1974, s. 146. (ç.)

² Hamidullah'ın bu konuyu en ayrıntılı ele aldığı eseri *İslam Peygamberi* adlı eseridir. Bk. Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, çev. Mehmet Yazgan, Beyan Yay., İstanbul, 2004, c. I, s. 120-135.

³ Hamidullah *İslam Peygamberi* adlı eserinde “İbn Kesîr gibi bir kısım yazarlar” diyerek, İsrâ sûresi 1. âyetinde geçen el-Mescidü'l-Aksâ'nın Kudüs'teki Mescid-i Aksâ olmayabileceği görüşünü dile getirmektedir. Bkz. Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, s. 128-129.

⁴ Hamidullah, Erzurum İslami İlimler Fakültesinde verdiği bir konferansında şunu ifade etmektedir: “Fakat konuya girmeden evvel ilmî ve biraz da şahsî olan bir meseleden bahsetmek istiyorum. Bu ‘mirac’a dairdir. Bu mevzuda şahsımın da söz konusu edildiği birçok münakaşanın mevcut olduğunu biliyorum. Şunu belirtmeliyim ki, Hz. Peygamber (s.a.v.)’ın miraca ceseden mi, yoksa ruhen mi gittiğine dair, hiçbir zaman şahsi bir görüş ortaya atmadım. Hiçbir yazımda ve konferansımda, ‘Hz. Peygamber (s.a.v.) miraca ceseden gitmedi’ demedim ve yazmadım. Fakat bu bana isnâd ettiriliyor.” (Bkz. Muhammed Hamidullah, *İslâm Müesseselerine Giriş*, çev. İhsan Süreyya Sırma, İstanbul, Beyan Y., 1992, s. 127.) (ç.)

değerlendirilmesini sağlamak amacıyla gerekli görülen yerlerde bazı notlar ekledik. Çevirinin sonuna kısa bir sonuç ve değerlendirme yazısını eklemeyi de ihmal etmedik. Hamidullah'ın başlık ve paragraf numaralandırmasına müdahale etmedik. Tarafımızdan eklenen notları (ç.) rumuzuyla özellikle belirttik.

Makalenin Çevirisi

Son zamanlarda Kudüs-ü Şerif tarihi ve mi'râcı anma ile ilgili pek çok araştırma yayımlandı. Bu da zihnime gelen soruları okuyuculara sunma cesaretini verdi. Belki biri bu sorularıma cevap verir de kalbimi ferahlandırır ve zihnimde oluşan yanlış anlamayı giderir.

(1)

İslam'dan önce Kudüs tarihi ile ilgili olan durum.

1. Burada ilk olarak Buhârî'nin sahihinde rivâyet ettiği şu iki hadisi ele alalım:

حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ النَّيْمِيُّ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا ذَرٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ: أَيُّ مَسْجِدٍ وُضِعَ فِي الْأَرْضِ أَوْلَى؟ قَالَ: الْمَسْجِدُ الْحَرَامُ. قَالَ: قُلْتُ: ثُمَّ أَيُّ؟ قَالَ: الْمَسْجِدُ الْأَقْصَى. قُلْتُ: كَمْ كَانَ بَيْنَهُمَا؟ قَالَ: أَرْبَعُونَ سَنَةً.

“Ebû Zer şöyle rivâyet etmiştir: ‘Ben; Yâ Resûlallah! Yeryüzünde ibâdet için kurulan ilk mescid hangisidir?’ diye sordum. Resûlullah efendimiz (sav); ‘Mescid-i Harâm'dır’ buyurdu. Sonra hangisi? dedim. ‘Mescid-i Aksâ'dır’ buyurdu. Sonra ben: Bu iki mescidin kuruluşu arasında ne kadar zaman vardır? dedim. Resûlullah efendimiz: Kırk sene vardır, buyurdu.”⁵

Söz konusu iki rivâyet⁶ arasında kayda değer bir fark bulunmamaktadır. Görüldüğü gibi bu rivâyette “el-Mescidü'l-Aksâ” terkihi sıfat-mevsuf şeklinde geçmiştir. Daha sonra bu konuyu tekrar ele alacağız.

2. Bu bağlamda, (Kudüs-ü Şerif'in tarihi ve Mi'râc hakkında) yazılan bu makalelerden birinin yazarı,⁷ Konu ile ilgili hiyeroglif yazısı ile yazılmış M.Ö XIX. yüzyıla ait bir kitâbe bulunduğunu söylemiştir. Bu da bana Hz. İbrahim'in (a.s) zamanının son dönem modern batı araştırmalarına göre M.Ö. 1850 ile tarihlendiği fikrini hatırlattı.

⁵ Ebu Abdullah Muhammed b. İsmâil Buhârî, *el-Câmiu's-Sahih*, Kitâbu ehâdisi'l-enbiyâ, 60/10. Hamidullah Buhârî'de geçen hadisin son cümlesi olan الْفَضْلَ فِيهِ فَإِنَّ الْفَضْلَ فِيهِ. Kısmını makalesine almamıştır. (ç.)

⁶ Hamidullah'ın makalesine almadığı diğer rivâyet şöyledir: حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا أَبِي حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ النَّيْمِيُّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَيُّ مَسْجِدٍ وُضِعَ أَوْلَى؟ قَالَ: الْمَسْجِدُ الْحَرَامُ. قُلْتُ: ثُمَّ أَيُّ؟ قَالَ: ثُمَّ الْمَسْجِدُ الْأَقْصَى. قُلْتُ: كَمْ كَانَ بَيْنَهُمَا؟ قَالَ: أَرْبَعُونَ. ثُمَّ قَالَ: حَيْثُمَا أَدْرَكْتَكِ الصَّلَاةُ فَصَلِّي وَالْأَرْضُ لَكَ مَسْجِدٌ. (Bkz. Buhârî, Kitâbu ehâdisi'l-enbiyâ, 60/40). (ç.)

⁷ Hamidullah'ın sözünü ettiği yazarın kim olduğunu bilemiyoruz. Zira hem sözünü ettiği yazarın hem de makalesini yayımladığı derginin ismini belirtmemektedir. (ç.)

Mescidü'l-Aksâ” kelimesinin tefsiri için daha doğrusu ednâ ile aksâ kelimeleri arasındaki uygunluk için şu görüşü dile getirmektedir: “Dilde mescidin manası, secde edilen yer; aksânın manası ise en uzak demektir. Tabii ki burada Mescid-i Harâm’a nisbetle en uzak yer anlamındadır. O halde âyet ve hadisteki “el-Mescidü'l-Aksâ”, Resûlullah’ın İsrâ gecesinde, kendisinden önceki peygamberlere, Beyt-i Makdis’te bulunan kutsal taşın yanında, imam olarak namaz kıldırırken, secde ettiği mekânın adıdır.”

Yazarın bu görüşüne göre Filistin en yakın toprak iken nasıl olur da en uzak mescid anlamındaki “el-Mescidü'l-Aksâ” oranın içinde yer alır?

Aynı yazar daha önce söylediğini te’kid etmek için sözünü şöyle sürdürmektedir: “Cibrîl Resûlullah’ı Burak adında bir hayvana bindirerek bir gece Mekke’den Beyt-i Makdis’e götürüyor. Burada, içinde Hz. İbrahim, Hz. Musa ve Hz. İsa’nın da bulunduğu bir grup peygambere namaz kıldırıyor. Sonra Cibrîl ile birlikte dünya semasına ve hemen ardından ikinci semâya...¹¹ doğru yükseliyor. Ve gökleri geçerek Rabbi ile muhatap oluyor.”

Daha önce de geçtiği gibi bu cevap İbn Kesir’i ikna etmemiştir. Bu nedenle o, konuyla ilgili bir hayli malumât verdikten sonra şunu da eklemektedir: “Bazı insanlar Hz. Peygamber’in diğer peygamberlere semâda imamlık yaptığını düşünmektedir. Oysaki rivâyetler bu imamlığın Beyt-i Makdis’te yapıldığını ortaya koymaktadır. Ancak bazıları Hz. Peygamberin Beyt-i Makdis’e ilk girdiğinde diğer peygamberlere imamlık yaptığını söylese de açık olan onun tekrar Beyt-i Makdis’e dönüşünde imamlık yapmış olmasıdır.¹²

Sözünü ettiğimiz makalenin yazarı, hadiste geçen “Mescidü'l-Aksâ” tamlaması ile ayette geçen “el-Mescidü'l-Aksâ” tamlaması arasını te’lif ederken hadisi şöyle aktarmaktadır: قال في حديث شريف رواه أبو هريرة بسند صحيح: لَا تُشَدُّ الرَّحَالُ إِلَّا إِلَى ثَلَاثَةِ مَسَاجِدَ الْمَسْجِدِ الْعَظِيمِ وَالْمَسْجِدِ الْأَقْصَى وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ، وَمَسْجِدِي هَذَا، “Ebu Hureyre’den sahih sened ile şöyle rivâyet edilmiştir: ‘Ancak üç mescid için sefere çıkılır: Mescid-i Harâm, benim bu mescidim ve Mescid-i Aksâ (el-Mescidü'l-Aksâ)’ Yazar sanki hadisi kaynağına müracaat etmeden hafızasından nakletmiştir. Bunun için de hadisi doğru olarak nakletmemiştir.

¹¹ Hamidullah üçüncü gök, dördüncü gök vb. yerine noktaları tercih etmiştir. (ç.)

¹² İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Seyyid Muhammed Seyyid vd., Kahire, Dârü'l-Hadîs, 2002, c. V, s. 44. Hamidullah’ın verdiği dipnotta *Tefsiru İbn Kesir*, Matbaatu İsa el-Babi, C. III, s. 23 şeklinde geçmektedir. Bu baskıya ulaşamadığımızdan ilgili alıntının yerini dipnotta verdiğimiz baskıda tespit ederek belirttik. (ç.)

Buhârî şeddü'r-rihâl¹³ hadisini bir defa Ebû Hüreyre'den;¹⁴ üç defa da Said el-Hudri'den rivâyet etmiştir.¹⁵ Fakat bu rivâyetlerde “Mescidü'l-Aksâ” ifadesi hiçbir zaman “el-Mescidü'l-Aksâ” şeklinde sıfat-mevsuf olarak kullanılmamıştır. Tam aksine daima “Mescidü'l-Aksâ” şeklinde izafet tamlaması olarak kullanılmıştır. “el-Mescidü'l-Aksâ” ifadesine gelince, makalemizin başında da belirttiğimiz gibi, Ebû Zer'in rivâyet ettiği hadiste¹⁶ geçmektedir. Fakat burası Hz. Peygamber'in mi'râc esnasında secde ettiği yer ile ilgili değildir. Bilakis kâinatın yaratılış zamanı ile ilişkilidir.

Buna göre “Mescidü'l-Aksâ” ile “el-Mescidü'l-Aksâ” ifadelerinin aynı şey olduğunu söylemek, aşağıda sayacağımız sebeplerden ötürü, kabul edilmesi çok güçtür.

1. Nebi'nin mi'râc-ı şerifi yeryüzünden göklerin ötesine, cennete, kâbe kavseyne yapılan bir yolculuk idi. Bu azametli hadisede en önemli şeyin Mekke'den Beyt-i Makdis'e yapılan sefer olduğunu söylememiz akıllıca mıdır?

2. Buhârî'nin rivâyet ettiği şeddü'r-rihâl hadisi bir yana, Müslim bu hadisi rivâyet ederken ne “Mescidü'l-Aksâ” ne de “el-Mescidü'l-Aksâ” ifadelerini kullanır.¹⁷ Bunların yerine İliyâ' İلیاء ifadesini kullanır. Bu ifade eskiden Romalılar döneminde Kudüs (Jerusalem) için kullanılan bir isimdir.

Bütün bunların yanında, Buhârî'nin hocalarından olan Ebü'l-Yemân¹⁸ bu hadisi Ebû Hüreyre'den şöyle rivâyet etmiştir: *سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: إِنَّمَا بُنِيَ الرَّحَالُ إِلَى ثَلَاثَةِ مَسَاجِدَ: إِلَى الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ، وَمَسْجِدِكُمْ هَذَا، وَإِلْيَاءِ*

¹³ Bilindiği gibi konuyla ilgili ve *ثَلَاثَةُ مَسَاجِدَ إِلَّا إِلَى الرَّحَالِ* diye başlayan hadis şeddü'r-rihâl diye isimlendirilmektedir. (ç.)

¹⁴ Ebû Hüreyre'den gelen rivâyet şöyledir: *حَدَّثَنَا عَلِيُّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَعِيدٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا تُشَدُّ الرَّحَالُ إِلَّا إِلَى ثَلَاثَةِ مَسَاجِدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَسْجِدِ الْأَقْصَى (Buhârî, Kitâbu Fadlu's-Salât, 20/1) (ç.)*

¹⁵ Said el-Hudri'den gelen rivâyetler şöyledir:

1. rivâyet: *حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ سَمِعْتُ قَرَةَ مَوْلَى زِيَادٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِيَّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ... وَلَا تُشَدُّ الرَّحَالُ إِلَّا إِلَى ثَلَاثَةِ مَسَاجِدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَسْجِدِ الْأَقْصَى (Buhârî, Kitâbu Fadlu's-Salât, 20/6).*

2. rivâyet: *حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ عَنْ قَرَةَ مَوْلَى زِيَادٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا سَعِيدٍ... وَلَا تُشَدُّ الرَّحَالُ إِلَّا إِلَى ثَلَاثَةِ مَسَاجِدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَسْجِدِ الْأَقْصَى (Buhârî, Kitâbu Cezâu's-Sayd, 28/26).*

3. rivâyet: *حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ مَنْهَالٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ عُمَيْرٍ قَالَ سَمِعْتُ قَرَةَ مَوْلَى زِيَادٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِيَّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ... وَلَا تُشَدُّ الرَّحَالُ إِلَّا إِلَى ثَلَاثَةِ مَسَاجِدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَسْجِدِ الْأَقْصَى وَمَسْجِدِي هَذَا (Buhârî, Kitâbu's-Savm, 30/67). (ç.)*

¹⁶ *سَمِعْتُ أَبَا ذَرٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ: أَيُّ مَسْجِدٍ وَضِعَ فِي الْأَرْضِ أَوَّلُ؟ قَالَ: الْمَسْجِدُ الْحَرَامُ. قَالَ: قُلْتُ: ثُمَّ أَيُّ؟ قَالَ: الْمَسْجِدُ الْأَقْصَى. قُلْتُ: كَمْ كَانَ بَيْنَهُمَا؟ قَالَ: أَرْبَعُونَ سَنَةً، ثُمَّ أَيُّمَا أَدْرَكَتْكَ الصَّلَاةُ بَعْدَ فَصْلِهِ فَإِنَّ الْفَضْلَ فِيهِ.*

¹⁷ Müslim'deki rivâyet şöyledir: *حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ الْأَيْلِيِّ ابْنُ وَهْبٍ عَبْدُ الْحَمِيدِ بْنُ جَعْفَرٍ أَنَّ عُمَرَ بْنَ أَبِي أَسَدٍ حَدَّثَهُ أَنَّ سَلْمَانَ الْأَعْرَجَ حَدَّثَهُ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يُخْبِرُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّمَا يُسَافَرُ إِلَى ثَلَاثَةِ مَسَاجِدَ الْمَسْجِدِ الْكَعْبَةِ وَمَسْجِدِي وَمَسْجِدِ إِبِلْيَاءَ (Ebü'l-Hüseyn el-Kuşeyrî en-Nisâburî Müslim b. el-Haccâc, *Sahih-i Müslim*, Kitâbü'l-Hacc, 18/513 (h. no: 1397), nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Kahire, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1955. (ç.)*

¹⁸ Muhammed Mustafa el-Azamî Ebü'l-Yemân'ın sahifesini, İngilizce yazdığı doktorasında, Arapça kısmının 154. Sayfasında, 78 nolu hadisin altında yayımlamıştır. (M. H.)

işittim: ‘Ancak üç mescide ibadet maksadıyla ziyarete gidilir. Biri Mescid-i Haram’a, biri sizin bu mescidiniz, biri de İliyâ.’”

Buhârî’nin hocasının, Ebû Hüreyre’den rivâyet ederken İliyâ’; Buhârî’nin Ebû Hüreyre’den rivâyet ederken “Mescidü’l-Aksâ” ifadesini kullandığını zikretmemiz gerekir. Bu konuya tekrar döneceğiz.

3. Buradan şu sonuca ulaşabiliriz. Hz. Peygamber’in kullandığı ifade İliyâ’dır. Fakat hadis manen rivâyet edilince “Mescidü’l-Aksâ” ifadesi kullanılmıştır. Ebû’l-Yemân ve Müslim, hadisi lafzen; Buhârî ise manen rivâyet etmiştir ki bunda da bir sorun görünmüyor. Öyle anlaşılıyor ki insanlar, İliyâ’ kelimesini unuttuklarından, çeşitli tarihi sebeplerle “Mescidü’l-Aksâ” ifadesi dillerde dolaşmaya başlamıştır.

Abdullah b. Zübeyr, Emevilerle savaş halinde iken, hac mevsiminde Suriyelilerin tavaf ve sa’y için Mekke’ye girişlerini engellemiştir. Aynı şekilde Mekke’yi kuşatan Suriyeli Emevi askerleri de Mekke ahalisinin Arafat’a çıkıp orada vakfe yapmalarına engel olmuşlardır. İbn Zübeyr ile Abdülmelik arasındaki bu iç savaş esnasında Abdülmelik b. Mervân, Emevi ülkesinde oturan Müslümanlar için bir teselli kaynağı olması amacıyla, Kâbe yerine ziyaret yeri olması için Kubbetü’s-Sahrâ’yı inşa etmiştir. Abdülmelik bu Kubbetü’s-Sahrâ’ya da Mescidü’l-Aksâ ismini vermiştir. Böylece Mescidü’l-Aksâ ifadesi dilden dile yayılmış ve İbn Zübeyr’in ölümünden ve insanların Abdülmelik’in hilafetinin etrafında toplanmasından sonra da kullanılmaya devam etmiştir.

Ebû’l-Yemân ve İmâm Müslim hadisi lafzen rivâyet ederken, Buhârî kendi dönemindeki insanların daha iyi anlaması için hadisi manen rivâyet etmiştir.

Tarihçilerimiz süslemeleri, buhur ve hoş kokuları ile Emeviler zamanındaki Kubbetü’s-Sahrâ ve Mescidü’l-Aksâ ile ilgili çok hoş ayrıntılar rivâyet etmişlerdir.

Görüldüğü gibi siyasi desise ve oyunlar asrımıza özgü değildir.

Hz. Ömer’in Beyt-i Makdis’i fethedip ahalisi ile bir antlaşma imzalarken İliyâ’ kelimesini kullanması da bu sonucu desteklemektedir. Bu antlaşmada İliyâ’ kelimesi beş defa geçmektedir.¹⁹

Bu satırların aciz yazarı, Kur’ân’da geçen “el-Mescidü’l-Aksâ” ifadesi ile Rahmân’ın arşının altında, meleklerin secde ettikleri Beytü’l-Ma‘mûr’un kastedildiği konusunda hiçbir şüphe duymamaktadır. Çünkü Mekke’de bulunan Mescid-i Haram’a

¹⁹ Bu antlaşmanın ayrıntıları için bkz. Muhammed Hamidullah, *el-Vesâikü’s-Siyâsiyye li’l-Ahdi’n-Nebevî ve’l-Hilâfeti’r-Râşide*, 5. bsk., Beyrut, Dârü’n-Nefâis, 1985, s. 487-488.

en uzak mescid bu mesciddir. Beytü'l-Ma'mûr ile ilgili İbn Kesir'in tefsirinden ve diğer tefsirlerden Tûr sûresinin tefsirine bakılabilir.

O halde İsrâ, Mescid-i Haram'dan Beytü'l-Ma'mûr'a idi. Mi'râc hadisesine ve “Bir gece, kendisine bazı âyetlerimizi gösterelim diye kulunu Mescid-i Harâm'dan çevresini mübarek kıldığımız el-Mescidü'l-Aksâ'ya götüren Allah eksikliklerden münezzehtir...”²⁰ âyetinin anlamına uygun olan da budur. Burada arşın ve Beytü'l-Ma'mûr'un yanında Resûlullah, “Rabbinin âyetlerinden en büyüğünü görmüştü.”²¹ “Böylece Allah, kuluna vahyini ilettili.”²²

Şeddü'r-rihâl hadisinde geçen asıl kelime de İliyâ' kelimesidir.

(3)

Birinin birisine derece bakımından üstün olması için ilk önce onunla aynı seviyeye çıkması, ondan sonra da onu geçmesi gerekir ki, kendinden aşağıdakilere önderlik edebilsin. Resûlullah'ın mi'râca gidiş ile dönüş zamanı arasındaki zatında büyük bir fark görüyoruz. O bu esnada Sidretü'l-müntehâ'yı aşmış cennete ulaşmış ve kâbe kavseyn kadar yakın olmuştur. Böylelikle Resûlullah'ın üzerine şükür namazı kılmak vacip olmuştur. Bu esnada tüm nebileri görmüş onlar da “Bu peygamberlerin bazısını bazısına üstün kılmışız” âyeti mucibince onu kendilerine imam yapmışlardır.

İbn Kesir'in dediği gibi eğer mi'râca gidiş esnasında peygamberleri görüp onlara imamlık yaptıysa, yedi kat gökte büyük peygamberleri gördüğünde o peygamberler niçin: “Ey Cibrîl bana selam veren kimdir?” diye sorma gereğini duymuşlardır?

Bütün bunlar bir ilim tâlibinin sorularıdır. Her bilen üzerinde daha iyi bilen birisi vardır.

Sonuç ve Değerlendirme

İsrâ sûresi 1. âyetindeki “el-Mescidü'l-Aksâ” tamlamasında geçen mescidin; şeddü'r-rihâl olarak isimlendirilen ve içinde bazen “el-Mescidü'l-Aksâ”, bazen de “Mescidü'l-Aksâ” şeklinde ifade edilen mescid ile aynı olup olmadığını konu edinen bu makalede Muhammed Hamidullah'ın görüşü şöyle özetlenebilir:²³ Hamidullah, İsrâ sûresi 1. âyetinde yer alan “el-Mescidü'l-Aksâ”ın bir sıfat tamlaması olduğu için en

²⁰ İsrâ, 17/1.

²¹ Necm, 53/18.

²² Necm, 53/10.

²³ Bu konu aynı zamanda Hz. Peygamber'in mi'râcını da ilgilendirmektedir. Ancak Hamidullah'ın bu konu ile ilgili görüşünü ayrı bir çalışmamızda ele alacağımız için burada ayrıntıya girmiyoruz. (ç.)

uzak mescid anlamına geldiğini, bir yerin özel ismi olmadığını ifade etmektedir. Ona göre bu mescid semâda Beyt-i Ma'mûr olarak bilinen ve meleklerin tavaf ettiği bir yerdir. Dolayısıyla Kudüs'te bulunan "Mescid-i Aksâ" değildir. Zira Kur'an, Rûm sûresi 3. âyetinde Kudüs'ün içinde bulunduğu topraklar için en yakın yer anlamında "ednâ'l-ard" ifadesini kullanmaktadır. Şayet "el-Mescidü'l-Aksâ" Kudüs'te ise Kur'an aynı yer için hem en uzak hem de en yakın ifadesini kullanması işkâle yol açmaktadır. Hamidullah hadislerde geçen "Mescidü'l-Aksâ" ifadesinin ise hadisin ilk rivâyetlerinde yer almadığını, bunun yerine "İliyâ" ifadesinin yer aldığını, Emevî halifesi Abdülmelik b. Mervân'ın Kudüs'te bir mescid inşa ettikten sonra bu mescidi "Mescidü'l-Aksâ" diye isimlendirdiğini daha sonra hadisin manen rivâyet edilerek "İliyâ" yerine "Mescidü'l-Aksâ"nın tercih edildiğini söylemektedir. Sonuç olarak Hamidullah Kudüs'ün mi'râc olayının içinde yer aldığını kabul etmekte, ancak Kur'an'ın bundan bahsetmediğini söylemektedir. Ona göre Hz. Peygamber mi'râc dönüşü Kudüs'e uğramış orada bulunan kutsal mekânda peygamberlere imamlık yapmıştır. Bu da mi'râc gibi büyük çaplı bir yolculuk içerisinde fazla önem taşımayan bir olaydır.²⁴

Bu ve benzeri görüşlerinden dolayı Hamidullah, Türkiye'de, "mu'cizeyi inkâr ediyor" şeklinde haksız eleştirilere maruz kalmıştır.²⁵ Oysaki o, Mu'cizeyi peygamberlere verilmiş bir "semavi ödül" olarak görmektedir.²⁶ Onun, en güvenilir siyer kaynaklarından derlediği, Kur'an'a ve sahâbilerin anlatımlarına dayandırılan Peygamber'imizin (a.s) mu'cizelerini *İslam Peygamberi* adlı kitabına alması mu'cizeyi inkâr etmediğinin en büyük kanıtıdır.²⁷

Kaynakça

Kur'an-ı Kerim

BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Muhibbüddin el-Hatîb vd., Matbatü's-Selefiyye ve Mektebetuha, Kahire, 1400.

ÇIKMAN, Zeki, *Mi'râc ve Hamidullah: İmanımızla Oynamayınız*, Berekât y. İstanbul, 1977.

²⁴ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, s. 129, 270. dipnot.

²⁵ Bu eleştiriler için bkz. Çıkman, *Mi'râc ve Hamidullah: İmanımızla Oynamayınız*; Kısakürek, *Doğru Yolun Sapık Kolları: Arınma Çağında İslam*; Yüksel, *İctihad, Taklid, Teflik ve Prof. M. Hamidullah'ın Eserleri Üzerine*; Davutoğlu, *Dini Tamir Davasında Din Tahrîpçileri*.

²⁶ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, s. 113

²⁷ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, s. 118-120

DAVUTOĞLU, Ahmet, *Dini Tamir Davasında Din Tahripçileri*, Bid'atlarla Mücadele y., İstanbul, 1974.

HAMİDULLAH, Muhammed, *el-Vesâikü's-Siyâsiyye li'l-Ahdi'n-Nebevî ve'l-Hilâfeti'r-Râşide*, 5. bsk., Beyrut, Dârü'n-Nefâis, 1985.

-----, *İslâm Müesseselerine Giriş*, çev. İhsan Süreyya Sırma, İstanbul, Beyan Y., 1992.

-----, *İslâm Peygamberi*, çev. Mehmet Yazgan, Beyan Yay., İstanbul, 2004.

İBN KESİR, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Seyyid Muhammed Seyyid vd., Kahire, Dârü'l-Hadîs, 2002.

KISAKÜREK, Necip Fazıl, *Doğru Yolun Sapık Kolları: Arınma Çağında İslam*, Büyük Doğu y., 4. bs., İstanbul, 1990.

MÜSLİM, Ebü'l-Hüseyin el-Kuşeyrî en-Nisâburî b. el-Haccâc, *Sahih-i Müslim*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Kahire, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1955.

YÜKSEL, Sadreddin, *İctihad, Taklid, Telif ve Prof. M. Hamidullah'ın Eserleri Üzerine*, Fazilet Neşriyât, İstanbul, 1975.